

Građevni razvoj dvorca Opeka u Marčanu (Vinica)

Petar Puhmajer

Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za graditeljsko naslijeđe
Zagreb, Ilica 44
ppuhmajer@h-r-z.hr

Izvorni znanstveni rad
Predan 26. 11. 2012.
UDK 728.8.025(479.5 Vinica)

SAŽETAK: Recentna konzervatorsko-restauratorska istraživanja potvrdila su faznost gradnje dvorca Opeka u Vinici, koja se naslućivala iz slojevitih struktura danas napola ruševnog zdanja. Prva faza datira se u 1674. godinu koja je zabilježena na ulaznom portalu s natpisom o gradnji u doba Nikole Keglevića, otkada potječe i glavina zidane strukture dvorca. Od druge polovice 18. stoljeća pa sve do sredine 19. stoljeća, dvorac je u posjedu obitelji Drašković koja je izvela veće zahvate gradnjom novih svodova u obliku čeških kapa, aneksa uz južno krilo te rizalita na istočnom pročelju. Tijekom druge polovice 19. stoljeća dvorac je u vlasništvu obitelji Bombelles, tijekom koje će doživjeti radikalnu obnovu u duhu historicizma. Dugogodišnji radovi trajali su s manjim prekidima sve do početka 20. stoljeća, a obuhvatili su nadogradnje i prigradnje postojećim strukturama i oblikovanje pročelja s elementima neostilova zasnovanih na srednjovjekovnim arhitektonskim formama. Rezultatima konzervatorsko-restauratorskih istraživanja dobivene su smjernice za prezentaciju dvorca, koja je utemeljena na zadržavanju posljednjeg “živog” sloja. S obzirom na urušene dijelove istočnog i južnog krila, bit će nužno pristupiti većim rekonstrukcijskim zahvatima.

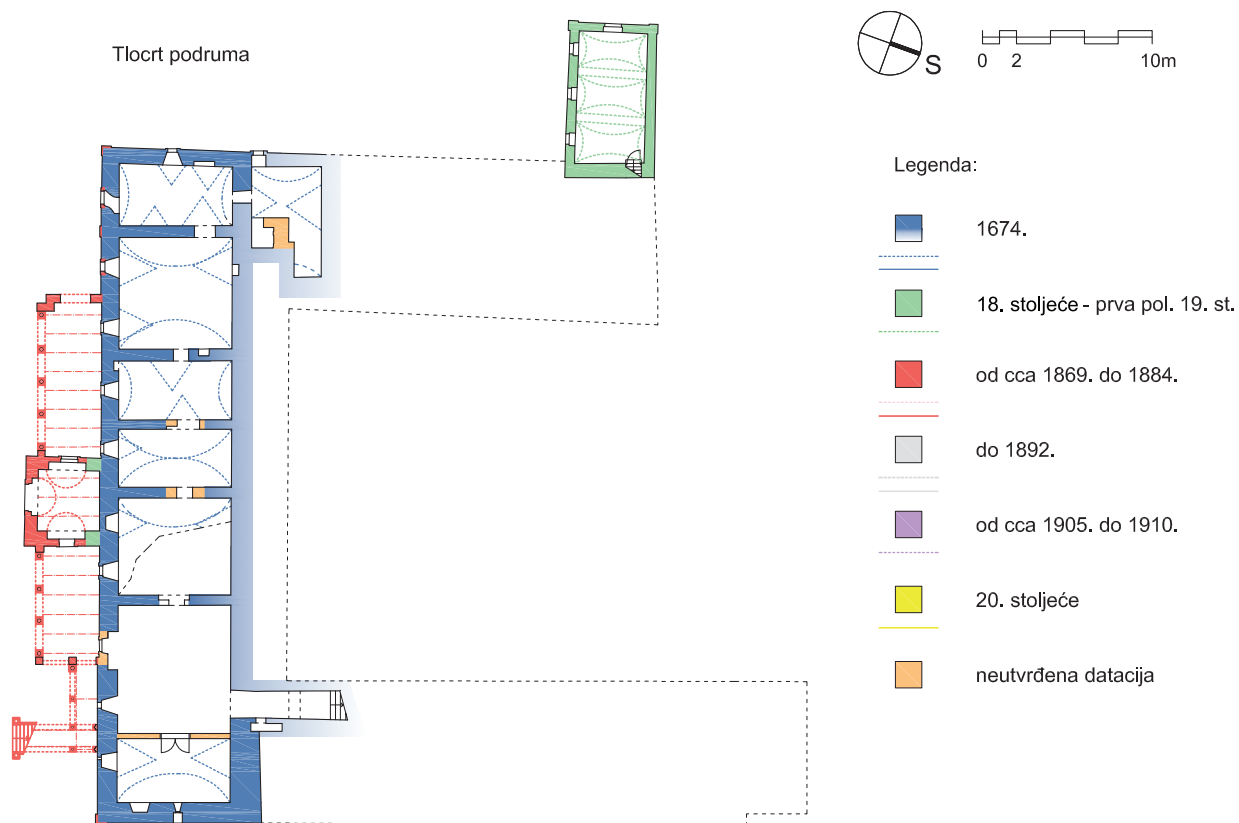
KLJUČNE RIJEČI: Vinica, Marčan, dvorac Opeka, arhitektura, 17. stoljeće, 19. stoljeće, Keglević, Drašković, Bombelles, konzervatorska istraživanja, građevni razvoj

KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKA istraživanja iznjedrila su nova saznanja o građevinskoj slojevitosti dvorca Opeka u Vinici koja su se dosad naslućivala iz danas napola ruševnog zdanja.¹ Prije nešto više od dvadeset godina zbog nebrige i zapuštenosti došlo je do urušavanja istočnog i južnog krila dvorca te njegove posvemašnje devastacije. (sl. 1) Unatoč činjenici što je dvorac Opeka smješten u znamenitom arboretumu koji se oblikovao kao povijesni perivoj posljednjih dvjestotinjak godina, te što dvorac ima arhitektonsku, povijesnu i ambijentalnu vrijednost, povremena nastojanja revitalizacije tog arhitektonsko-perivojnog sklopa nisu urodila plodom. Najnoviji pokušaji usmjereni su na izradu opsežne arhitektonske i konzervatorske dokumentacije o dvorcu, koja će poslužiti kao temelj za obnovu.

U ovom članku razmatra se kronologija građevinskog razvoja dvorca, utvrđena konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima, provedenima 2011. godine, koja su se temeljila prije svega na sondiranju zidnih površina u unutrašnjosti i na pročeljima, kao i na dokumentiranju nalaza utvrđenih na jasno vidljivoj građi zida ruševnih struktura dvorca. Provedena su također u izvjesnoj mjeri i arhivska istraživanja, osobito dokumenata iz nekadašnjeg arhiva i knjižnice obitelji Bombelles, međutim dosad nisu pronađeni projekti za gradnju ili obnove dvorca, čak ni iz 19. stoljeća. Time su izostali detaljni tlocrtni prikazi dvorca te je uz činjenicu da su se faze gradnje događale u vrlo kratkom vremenu od samo nekoliko desetljeća, bilo vrlo teško razlikovati pojedina razdoblja gradnje. Ako se

1. Pogled na istočno pročelje dvorca u veljači 2011. godine (fototeka HRZ-a, snimio P. Puhmajer)
View of the east façade in February 2011 (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by P. Puhmajer)

2. a. Građevni razvoj dvorca, podrum (dokumentacija HRZ-a, izradili P. Puhmajer, M. Bogadi)
Construction development of Opeka castle, basement (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by P. Puhmajer, M. Bogadi)

2. b, c. Građevni razvoj dvorca, prizemlje i prvi kat (dokumentacija HRZ-a, izradili P. Puhmajer, M. Bogadi)

Construction development of Opeka castle, ground floor and first floor (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by P. Puhmajer, M. Bogadi)

3. Glavni portal iz 17. stoljeća s grbom obitelji Drašković iz 19. stoljeća (fototeka HRZ-a, snimio P. Puhmajer)
The 17th century main portal with the Drašković's coat of arms from the later period (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by P. Puhmajer)

budućim istraživanjima utvrde neki novi podaci, moći će se prilagoditi i povezati s ovdje iznesenim saznanjima.

Dvorac je trokrilan, građen u obliku slova U, s prigradenim aneksom uz južno krilo te tornjem s dvjema altanama uz istočno krilo. Sjeverno ulazno krilo je jednokatno, dok istočno krilo ima podrum i prizemlje, koje se zbog padine terena s istočne strane čita kao prvi kat, iako je za jednu etažu niže od sjevernog krila. Južno krilo je prizemno, a uz njega se nadovezuje dvokatni aneks. Složen prostorni volumen dvorca rezultat je niza građevinskih promjena tijekom duljeg razdoblja, a konačni je izgled s oblikovanjem pročelja formiran u duhu historicizma u 19. stoljeću. Iako se dosad smatralo da su Opeku sagradili grofovi Draškovići potkraj 18. stoljeća,² vidjet ćemo da se prva faza gradnje može pouzdano datirati u doba Keglevića u 17. stoljeće.

RAZVOJ DVORCA

Prikazi razvojnih faza ovdje se razmatraju kao rezultati važnih tlocrtno-oblikovnih promjena u jednom razdoblju, pri čemu jedna faza ne podrazumijeva jedan zahvat na zgradi, nego jedno razdoblje kojim je obuhvaćeno više građevinskih zahvata. Svako razdoblje označeno je datacijom ili pak vremenskim rasponom u kojem su se radovi

dogodili, kao i vlasnikom koji je bio vjerojatni naručitelj radova. (sl. 2 a, b, c)

Vinica i Marčan u najranijim zapisima

Dvorac Opeka smješten je u naselju Marčan koje je danas dio općine Vinica. Iako je Marčan kao prvo susjedno selo kroz povijest pripadao viničkom vlastelinstvu, razvio se kao zasebno naselje uz glavnu cestu od Vinice prema Ivancu. Marčan je u 18. stoljeću administrativno pripojen Vinici, ali se u ranijim i kasnijim zapisima dva sela katkad razmatraju zasebno, a katkad se nazivaju jedinstvenim imenom Vinica.

Marčan je, dakle, u srednjem vijeku pripadao viničkom vlastelinstvu. Sjedište vlastelinstva bio je stari grad (tvrđava) smješten oko kilometar i pol od središta naselja Vinice. Pretpostavlja se da je sagrađen u 13. stoljeću, a prvi put spominje se 1353. godine kao *castrum Viniche*.³ Stari je grad 1391. godine bio u rukama kralja Sigismunda, a od 1397. Hermana Celjskog te njegova sina Ulrika. Nakon izumrća Celjskih, 1456. dolazi u vlasništvo Ivana Vitovca, koji ga poklanja podbanu Ivanu Gyulayu.⁴ Godine 1566. Vinicu stječe i ugarski povjesničar Nikola Istvanffy te je ona od tada u dvojnom vlasništvu Istvanffyja i braće Gyulay.⁵ Na prijelazu 16. u 17. stoljeće vlasnikom postaje ban Benko Turoczy, nakon čije smrti tvrđava prelazi u ruke obitelji Keglević, Malakoczy i Erdödy.⁶

Naselje Vinica postalo je trgovištem tek 1580. godine darovnicom cara Rudolfa.⁷ Ono se zbog brdovitog terena formiralo u nizini s karakterističnim izduženim trgov lijevkastog oblika nastalim na sjecištu važnih putova. Susjedno selo Marčan spominje se pak 1398. godine zajedno s drugim selima koja pripadaju viničkoj tvrđavi.⁸ O Marčanu iz najranije povijesti nema detaljnih podataka.

Gradnja dvorca 1674. godine za grofa Nikolu III. Keglevića

Dvorac Opeka podignut je u 17. stoljeću. U to se vrijeme, kao što ćemo vidjeti, još uvijek nazivao Vinicom. O najstarijim strukturama dvorca svjedoči oblikovanje i natpis glavnog portala, koji spominje grofa Nikolu Keglevića i njegovu suprugu, Evu Czobor (sl. 3):

* 16 COMES SVPREMVS COMITATVS THORNENSIE EQVES
 AVTRATVS 74 *
 NICO LAVS KEGLEVICH DE BV SIN EVA CZOBOR CHARL
 CON IVOES HASAE DES EXTRVXERVUNT SIBI SVAEVE
 POSTERITATI

Kronogram daje godinu 1674. koja je također upisana arapskim brojkama s lijeve i desne strane gornjeg dijela natpisa.

Riječ je o Nikoli III. Kegleviću (1642.–1701.), borcu protiv Turaka i sinu Nikole II. (1600.–1642.) iz ugarske (starije) loze Keglevića. Evom Czobor oženio se 1660. godine, a dvije godine poslije već se spominje kao vlasnik Vinice jer

4. a, b. Zazidane arkade dvorišnog trijema istočnog krila s crno slikanim rubnim trakama oko arkada 1989. godine (fototeka HRZ-a, snimio S. Novak).

Walled-up arcaded porch with traces of black painted stripes around the arcades, in 1989, before demolition (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by S. Novak)

ondje izdaje darovnice.⁹ Nikola je bio veliki župan u Torni, a od 1671. godine i kraljevski komornik cara Leopolda II.¹⁰

Pisac povijesti obitelji Keglević iz druge polovice 18. stoljeća navodi kako je „u maloj varošici pored starog grada Vinice“ Nikola Keglević sa suprugom Evom Czobor sagradio kaštel (*Vinitza, arx, opere antiquo in finibus Stiriae constructa, opido mediocri imminet. In quo comes Nicolaus Keglewich cum Eva Czobor castellum aedificavit*).¹¹ Ako se navedeni zapis uspoređi s onim na kamenom portalu, vidi se da je riječ o današnjem dvorcu Opeka.

Prva faza gradnje datira se, dakle, u 1674. godinu prema natpisu na ulaznom portalu. Oblikovanje portalnog otvora s lučnim zaključkom upisanim u pravokutni okvir te rustificiranim dovratnicima i nadvratnikom odgovara karakterističnom kasnorenesansnom oblikovanju koji prevladava u kontinentalnoj Hrvatskoj tijekom 17. stoljeća. Struktura zida od kamena lomljenca, uobičajena u graditeljstvu tog vremena, ukazuje na to da gabariti dvorca potječu većinom iz tog najstarijeg vremena: sjeverno ulazno krilo podignuto na kat, južno krilo u razini prizemlja, kao i istočno krilo koje ima podrum. Bačvasto svodene prostorije podruma s trokutnim susvodnicama, križno svodeni hodnici istočnog i južnog krila (a zasigurno i sjevernog, ali su ondje svodovi promijenjeni), zatim nadvoji od kamena lomljenca iznad nekih otvora – točnije prozora na istočnom pročelju te vrata između prostorija, mogu se svrstati u najraniju fazu gradnje.

Prije recentnog urušavanja dvorca, otkrivene su 1989. godine na dvorišnom pročelju istočnog krila zazidane arkade s kamenim stupovima trijema, koji su zbog urušavanja ostali ležati zatrpani sve do 2011. godine. Tipični fragmenti stupova entaziranih tijela, baza i toskanskih kapitela, proporcije arkada izrazito jakog zaobljenja (polukrug), te obrub od crno slikanih traka (sl. 4 a, b), dok je zidna površina bila bijela, ukazuju na karakteristična

obilježja graditeljstva 17. stoljeća. Pronađen je i kameni dovratnik s motivom okomito položenih diskova u nizu (sl. 5), svaki sa spljoštenom kuglicom pri vrhu, što je također karakteristični element kasnorenesansne dekoracije koja je osobito rasprostranjena u 17. stoljeću, a po svemu sudeći, i to pripada najstarijoj fazi dvorca.

Obnova dvorca u 18. stoljeću, u doba Franje I. Draškovića

Početkom 18. stoljeća dvorac je nakratko pripao obitelji Nadasdy, ali su udajom Marije Magdalene Nadasdy (1647.–1719.) za Ivana IV. Draškovića, vlasnicima Opeke i Zelendvora postali Draškovići.¹² Kao daljnji vlasnik posjeda Marčan navodi se njihov unuk Josip Kazimir I. Drašković (1716.–1765.),¹³ koji se bavio politikom i službovao u vojsci, te je pomalo zapustio svoja imanja. Nakon njegove smrti 1765. godine, dvorac je pripao njegovu sinu, Franji I. Draškoviću (1750.–1817.).

Navodno je Franjo I. Drašković koristio Zelendvor kao svoje ljetno boravište,¹⁴ tako da mu je uz brojna druga imanja Opeka mogla služiti tek povremeno.¹⁵ Godinu dana nakon smrti njegova oca, dvorac je u osrednjem stanju. Pomalo nejasan opis iz 1766. godine kazuje da je dvorac zidan, pokriven crijepom na “nižem donjem dijelu” (istočnom krilu, op. a.) te šindrom na “većem gornjem dijelu” (sjevernom krilu, op. a.) koja je istrošena. “Na gornjem katu” (dakle, sjevernog krila, op. a.) na zapadnoj se strani nalazila kapela, a uz nju dvorana s četiri prozora od bojenog stakla,¹⁶ u kojoj je bila jedna stara zelena peć. Na dvoranu se nastavljalo više prostorija, hodnik te jedna veća soba s četiri prozora, u kojoj je bio drveni pod, u narodu zvan “stakatura.”¹⁷ Opis dalje navodi da se “na donjem katu”, vjerojatno dakle u istočnom krilu, ispred stuba nalazi kuhinja s kaminom i dobrim ložištem, uz koju je

5. Kameni dovratnik s motivom okomito položenih diskova u nizu, pronađen u štiti (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)
Stone fragment of a door with the motif of vertically placed disks in a row (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

6. Prikaz Vinice na josefinskom katastru iz osamdesetih godina 18. stoljeća (Izvor: Ivana Horbec, Ivana Jukić, Mirko Valentić, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Varaždinska županija, 2005.).
Opeka Castle on the Josephine cadaster map from the 1780s (Source: Ivana Horbec, Ivana Jukić, Mirko Valentić, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Varaždinska županija, 2005.)

jedna služinska soba te još dvije prostorije.¹⁸ Na južnoj se strani spominje podrum za čuvanje kupusa i repe.¹⁹

S obzirom na loše stanje, moguće je da je do nekih radova došlo oko 1772. godine jer se tada spominje da je dvorac *in se continens aequalibus expensis iam supra memoratis structum anno 1772*.²⁰ Isti zapis kazuje da *curia seu Castellum* služi za boravak gospode te da je ondje ukupno deset soba i dvorana (*pallatio*).²¹

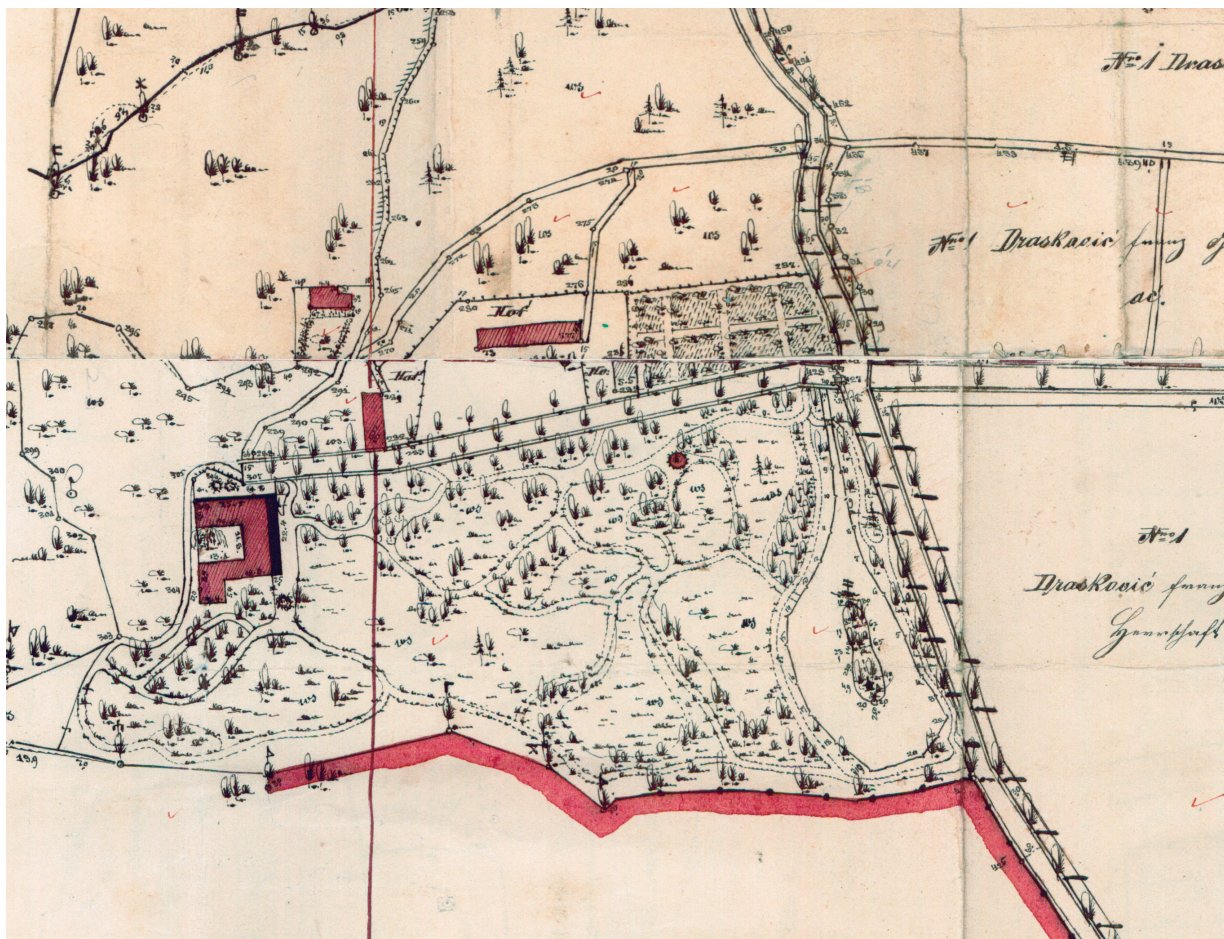
Drugu fazu gradnje dvorca tako možemo datirati upravo u drugu polovicu 18. stoljeća, iz kojega potječu karakteristični svodovi u obliku čeških kapa, u veži, hodniku i nekoliko prostorija prizemlja sjevernog krila. Stotinu godina stari dvorac tada je bio u lošem stanju, čemu je pridonosila i slaba građa zidova od kamena lomljenca, pa se pokazalo nužnim prezidati neke svodove.²² U josefinskom katastru iz osamdesetih godina 18. stoljeća dvorac je označen kao *Schloss Opika*, a navodi se da je „čvrsto građen“ te da se iz njega pruža dobar vidik na ravnicu prema jugu i istoku.²³ (sl. 6) Općenito, za izgled dvorca važno je ponoviti i latinski zapis iz druge polovice 18. stoljeća da je dvorac građen „na štajerski način“ (*in finibus Stiriae constructa*).

Dvorac u prvoj polovici 19. stoljeća, za Franje III. Draškovića

Kada je nakon smrti Franje I. Draškovića 1817. godine ubrzo umrla i njegova supruga Ana, Opeka je pripala njihovom unuku Franji III. Draškoviću. Tom je prigodom rađeno nekoliko popisa Draškovićevih obiteljskih dobara u Varaždinskoj županiji, koji djelomično svjedoče o izgledu pojedinih građevina iz tog vremena. Godine 1819. tako se spominje da Opeka ima četiri ložnice (sobe), salon (*palatio*), kuhinju, arhiv, ostave i bogato namještene spavaonice.²⁴ U popisu iz 1823. Opeka je *stari zidani dvor, podijeljen u tri krila, na sjevernoj strani podignut na*

*jedan kat, pod starim i lošim slamnatim krovom; samo je na južnom dijelu sredina krova koja se pruža prema dvorištu prekrivena novim crijepovima. U dvoru se na istočnom dijelu nalaze četiri sobe i dvorana, a od soba su samo dvije manje nastanjive. Na južnoj su strani kuhinja, arhiv i ostava, na zapadnoj visoki zid koji zatvara dvorište; na sjevernoj kolni ulaz i iznad njega španova kuća. Na donjem su pak katu dvije prostorije za kupus i repu, kao i štala staja – sve u vrlo zapuštenom stanju, osim velikoga nadsvođenoga podruma koji se proteže pod istočnim i južnim krilom dvora i koji je u dobrom stanju.*²⁵ Iz navedenog se opisa može iščitati da je dvorac trokrilan, dok je na četvrtoj, zapadnoj strani visoki zid. Istaknuto je da je sjeverno krilo podignuto na kat, što implicira da su ostala krila prizemna. U sjevernom se krilu, u prizemlju nalazi veža, staja, sigurno za konje, i dva spremišta (ukupno tri prostorije zapadno od veže), dok je na katu stanovao župan. U istočnom se krilu pak nalazio u donjoj etaži veliki svodeni podrum, a u gornjoj četiri sobe i salon. Položaj salona zasigurno odgovara današnjem, a po dvije su se sobe nalazile s obje njegove strane, sudeći prema danas sačuvanim i vidljivim tragovima, prve susjedne sobe bile su uske, u širini samo jedne prozorske osi, a druge dvije krajnje–znatno veće s po dvije ili tri prozorske osi. Takva je simetrična tlocrtna organizacija istočnog krila vrlo vjerojatno rezultat pregradnje u 18. stoljeću.

Je li bilo kakvih radova tijekom prve polovice 19. stoljeća, teško je reći. Zapis iz 1823. da je dvorac u zapuštenom stanju ukazuje na to da dugo nije obnavljan, možda od 1773. godine. Ipak, nakon što ga je preuzeo Franjo III. Drašković tijekom druge četvrtine 19. stoljeća, moglo je doći do nekih radova. Na katastarskoj karti nastaloj najkasnije pedesetih godina 19. stoljeća vidi se trokrilni dvorac sa širokim središnjim istočnim krilom te dvama

7. Katastar s prikazom dvorca Opeka rađen pedesetih godina 19. stoljeća (Hrvatski državni arhiv).
Opeka Castle on the cadaster map in 1850s (Croatian State Archives)

bočnim užim krilima, kao i manja prigradnja uz južno krilo, tzv. aneks. (sl. 7) Oko dvorca se vidi bogato uređen perivoj. Kao vlasnik posjeda još uvijek je upisan Drašković, a budući da ga obitelj Bombelles službeno preuzima 1857. godine, karta nastaje prije te godine. Na karti iz 1860. vidi se gotovo identično stanje.²⁶

Posve neuobičajena prigradnja aneksa na standardno trokrilno rješenje dvorca govori u prilog njegovoj naknadnoj prigradnji na prethodni već definiran prostorni volumen. Je li on nastao u doba Franje III. Draškovića ili pak prije, u obnovi Franje I. Draškovića? Svođenje podrumskih prostorija aneksa češkim kapama s istaknutim pojasnicama također ukazuje na njegov nastanak u drugoj polovici 18. stoljeća ili najkasnije u prvoj polovici 19. stoljeća. U prvoj fazi aneks ima samo podrum i prizemlje, kao što je prizemno bilo i istočno krilo, a njegov je vanjski izgled zasigurno bio usklađen s drugim dijelovima dvorca. O njima danas ne znamo ništa. Na svim je krilima, doduše, uglavnom sačuvan stariji raspored prozorskih osi, uz neke izmjene. Pronašli smo tragove uskog, asimetrično postavljenog rizalita na istočnom pročelju, koji će poslije biti dokinut gradnjom tornja.²⁷ Rizalit je bio u širini jedne ili najviše dvije prozorske osi te u blago asimetričnom izmaku udesno,²⁸ budući da se njime htio istaknuti središnji položaj glavnog salona, koji je vjerojatno tada bio

formiran na tom mjestu. Pojava rizalita u kontinentalnoj Hrvatskoj i Varaždinu vezuje se uz drugu polovicu 18. stoljeća te kontinuirano kroz cijelo 19. stoljeće.²⁹

U isto razdoblje ili najkasnije u prvu polovicu 19. stoljeća može se datirati i najranije poznato uređenje interijera, i to oslikavanjem zidova. U glavnom salonu su 1989. godine pronađeni fragmenti s jednostavnim stiliziranim oslicima koji prikazuju arhitektonsku dekoraciju, stupove i šiljaste lukove, te ponavljajući motiv arabeski. U prvu polovicu 19. stoljeća mogu se datirati neki oslici utvrđeni novijim istraživanjima. U sobama prvog kata istočnog krila zidovi su podijeljeni na bojena polja omeđena jednostavnim trakama uz rubove poda, stropa i otvora. U krajnjoj istočnoj prostoriji sjevernoga krila u prizemlju, oslici su formirali trake s florealnim ornamentima oko nekadašnjih dvaju prozora sjevernog zida, ali su ugradnjom velike bifore u fazi koja će uslijediti dokinuta i dva prozora i oslici oko njih.

Marko Bombelles st. i velika pregradnja dvorca od oko 1869. do 1884. godine

Posljednji muški potomak Draškovića bio je Franjo III. Drašković koji je umro 1857. godine. Njegova se kći jedinica Ferdinanda udala 1852. godine za grofa Marka Bombellesa (1830.–1906.),³⁰ pa je bračni par naslijedio imanja Vinicu,

8. a, b. Uglovni kamen upornjaka s godinom 1869. vidljiv nakon urušavanja na spoju sjevernog i istočnog krila (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska).

Corner stone of a buttress dated to 1869, on the corner of the north and the east wing (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

Zelendvor i Opeku.³¹ Obitelj Bombelles vuče podrijetlo iz Francuske, a u Austriju se doselila 1789. godine.³² Marko Bombelles st. i Ferdinanda Drašković imali su dvije kćeri i jednog sina, Marka mlađeg.³³ Marko Bombelles stariji bio je jedan od najutjecajnijih austrijskih gospodarstvenika, član uprave velike banke *K. K. Allgemeine österreichische Boden-Credit Antstalt* u Beču i član ravnateljstva društva *Južne željeznice*.³⁴

Svjedočanstva i zapisi o razdoblju obitelji Bombelles u Opeki su brojna. Prema zapisima, Marko Bombelles st. dao je obnoviti dvorac.³⁵ Nije poznato kojem arhitektu je bio povjeren taj zahtjevni zadatak, ali moralo se raditi o istaknutom graditelju, bilo u Zagrebu toga doba, bilo pak u Beču, gdje je živio dio obitelji Bombelles. Projekt je morao biti zasnovan šezdesetih godina, kada se počelo s radovima. Naime, 1869. godina zabilježena je na jed-

nom kamenom bloku ugrađenom u kameni upornjak istočnog pročelja. (sl. 8 a, b) Perimetralne je zidove, s obzirom na trusnu, dvjestotinjak godina staru građu, valjalo učvrstiti kamenim upornjacima, koji su ujedno poslužili kao dekorativni elementi. Plohe su im obrađene rustikom. Zahvat je značio dogradnju dvorca i preoblikovanje svih pročelja u duhu historicizma. Predviđena je ugradnja mnoštva kamenih elemenata, što nije neobično s obzirom na blizinu viničkih kamenoloma, pa su tako novi otvori oblikovani u duhu neostilova zasnovanim na srednjovjekovnim formama, monofore, bifore i trifore. Na dvorišnom su pročelju sjevernog krila zazidane arkade i na njihovu mjestu ugrađene kamene bifore. U krajnjim dvjema zapadnim prostorijama sjevernog krila došlo je do razgradnje čitave gornje etaže te ponovne gradnje u opeci, a dvije su prostorije prizemlja nanovo presvođene modi-

9. Vjetrokaz na tornju s godinom 1884. (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)

Weather vane on the tower marked with a year 1884 (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

10. Godina 1892. izvedena u žbuci na dimnjaku aneksa (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)

The chimney top on the annex dated to 1892 (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

11. Detalj istočnog pročelja dvorca krajem 19. stoljeća (Gradski muzej Varaždin).
Detail of the east façade at the end of the 19th century (Varaždin Civic Museum)

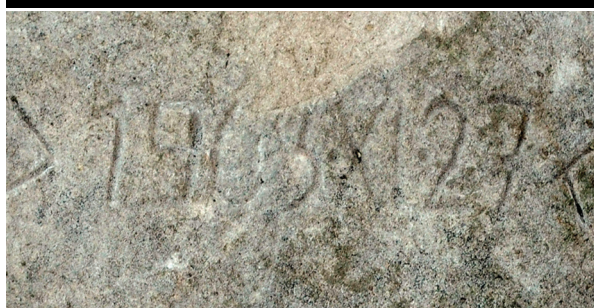
ficiranim svodovima u obliku čeških kapa s pojasnicama koje ne prate rub travejne plohe, što je karakteristično za svodove 19. stoljeća. Radovi su potrajali više godina, a djelomično su završeni, kako se čini, 1884. godine, kada su sagrađene altane i toranj uz istočno pročelje, čiji su vjetrokazi obilježeni tom godinom. (sl. 9) Pročelja su tada obojena u blijedožutu boju.

U navedenoj je obnovi morao biti postavljen i terakotni grb obitelji Drašković iznad portala na vanjskom pročelju sjevernog krila. Grb prikazuje dva lava koji sučelice jedan drugom omeđuju štitić s četiri polja, nadvišen krunom, a ispod njih je naturalistički lisnati ornament koji se na krajevima oblikuje u volute. Ornamentika i figuralika grba ukazuju na nastanak u drugoj polovici 19. stoljeća, kada je dvorac u vlasništvu Bombellesa. No budući da je supruga Marka Bombellesa st. bila Ferdinanda rođena Drašković, očito se tim činom željela zabilježiti stoljetna uspomena na obitelj iz koje je potekla. Postavljanje grba nije nužno imalo samo simbolički značaj isticanja vlasništva i tradicije, nego i završetak nekog obnoviteljskog pothvata. Naime, za tako velik grb bilo je potrebno izdubiti zidnu masu i obnoviti žbuku pa se to uobičajeno radilo prilikom neke obnove.³⁶ Istaknuo bih da identičan terakotni grb krasi i pročelja Draškovićevih dvoraca u Klenovniku i Trakošćanu. U doba kad se Opeka obnavlja za Bombellesa i Ferdinandu

Drašković, traju radovi na druga dva Draškovićeva dvorca. U Trakošćanu radove poduzimaju Ivan ix. Drašković i njegova supruga Julijana rođ. Erdödy između 1875. i 1897. godine,³⁷ a u Klenovniku Klotilda rođ. Kulmer, udovica Franje Draškovića, što je zabilježeno natpisom na kamenoj ploči na pročelju 1880. godine.³⁸ Ta godina označava vrijeme mogućeg nastanka triju istovjetnih grbova.

U arhivu obitelji Bombelles, upravo iz tog doba nalazimo zapise o većim građevinsko-obrtničkim radovima. U računima iz 1881. godine, koje potpisuje neki S. Horner u Beču, spominju se troškovi građevinskog tehničara imenom Schegar, zatim troškovi ličioca, staklara, limara, vodoinstalatera, bravara, stolara i postavljača crijeva.³⁹ Uz spomenuto, navodi se također dostava parketa iz Ljubljane, računi za kipara i tapetara. Računi su adresirani na grofa Marka Bombellesa u Opeku, pa iako se ne navodi izričito na koji objekt se odnose,⁴⁰ iz konteksta se može zaključiti da je riječ o radovima u Opeki.

Marko Bombelles st. u Opeki je proveo kompletan redizajn interijera. Podovi su pokriveni entarziranim parketima, a sobe istočnog krila te krajnja soba u sjevernom krilu natkrivene su bogato ukrašenim tabulatima s polikromijom i dekorativnim aplikacijama. U prostoriji prizemlja u tornju zidovi su oslikani jednostavnim naizmjeničnim smeđim i ružičastim trakama koje oponašaju

12. a, b. Potpis klesara s datacijom na kamenom stupiću terase aneksa: 1905. XI. 27. KOVAČ JANI (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)
Signature of a stone cutter on the balustrade plinth from the annex terrace: 1905. XI. 27. KOVAČ JANI (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

dizajn tapeta, slično kao i u krajnjoj istočnoj prostoriji sjevernog krila.⁴¹ U potonjoj je taj nalaz zidnih slika iznimno važan jer se nalazi na zazidu prijašnjih prozora koji su funkcionirali sve do uspostave kamenih bifora. Tako oslik s florealnim ornamentima pripada ranijoj fazi (prve polovice 19. stoljeća, vidi u tekstu), a oslik s tapetnim uzorkom fazi započetoj oko 1869. godine.⁴²

Marko Bombelles ml. i daljnji zahvati od 1884. do 1892. godine

Naslijedivši bratov imetak, Marko Bombelles stariji preselio se potkraj 1880-ih u Beč,⁴³ pa je vođenje vlastelinstva vjerojatno preuzeo njegov sin Marko mladi. Marko Bombelles ml. (1858.–1912.) također se bavio politikom i gospodarstvom. Bio je povjerenik nadvojvode Franje Ferdinanda za hrvatska pitanja, a poslije i kandidat za zastupnika u Hrvatskom saboru.⁴⁴ Bio je također članom Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, a za zasluge u promicanju gospodarstva imenovan je i kraljevskim savjetnikom.

Marko Bombelles nastavio je daljnje radove na dvorcu. Građevinske strukture ukazuju na zahvate rađene naknadno u odnosu na 1884. godinu, a koji su vjerojatno bili do-

13. Kameni grb obitelji Bombelles na istočnom pročelju tornja iz 1910. godine (fototeka HRZ-a, snimio J. Kliska)
Stone coat of arms of the Bombelles family from 1910 on the tower's east façade (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Kliska)

vršeni 1892., sudeći prema godini upisanoj na jednom od dimnjaka na aneksu (**sl. 10**). Aneks je u to doba povišen na svoju današnju visinu, odnosno prvotno prizemni aneks povišen je za još dva kata, zajedno sa stubišnim blokom uz njegovu sjevernu stranu.

Sjeverno se krilo prema zapadu nadograđuje za još jednu prostoriju u prizemlju i katu, koja se jasno čita kao niži volumen s vlastitim krovom, a dobiva i konzolni vijenac ispod strehe kakva imaju sva vanjska pročelja, za razliku od dvorišnih, koji imaju vijence formirane u opeci i žbuci. Prigradnja se izvodi u kamenu; prema dvorištu dobiva vrata i erker, a na sjevernoj strani prozore. Na dvorišno se pročelje istog krila u jednoj prozorskoj osi zazidavaju nedavno napravljene bifore te prigraduje u opeci zahodski blok, također s kamenim dekorativnim elementima. Najranije poznate fotografije dvorca s kraja 19. stoljeća prikazuju ga uglavnom s istočne strane (**sl. 11**), a na njima se vidi glatka žbuka na pročeljima, koja će poslije biti zamijenjena grubom zrnatom žbukom.

Interijer se kontinuirano adaptira. Umjesto oslika postavljaju se drvene oplata u donjim dijelovima zidova, a iznad njih papirnate tapete. U jednoj od soba tapete su bile podlijepljene novinskim papirom iz 1885. godine,⁴⁵ što označava približno vrijeme nastanka tih interijera. U sobama kata sjevernog krila izostaju oplata, ali je zanimljivo da su prozorske niše oslikane rubnim trakama, koje mjestimično oponašaju teksturu drvene oplata.

Nadogradnje za Marka Bombellesa ml. od oko 1905. do 1910. godine

Daljnji radovi na dvorcu provode se početkom 20. stoljeća, a sondiranje je pokazalo da te nadogradnje nastaju naknadno na strukture dovršene 1892. godine. Južno se krilo nadograđuje uz već postojeći aneks novim prostorijama u razini prvog i drugog kata, pri čemu se na drugom katu formira velika terasa s pogledom na perivoj. Nadogradnje

14. Pogled na sjeverno pročelje dvorca poslije 1910. godine, vidljiva zrnata žbuka na pročelju i naslikan nepostojeći zabat na krovu dvorca (Gradski muzej Varaždin).

View of the north façade after 1910 with a rough plastered surface and the non-existing roof gable painted on the photograph (Varaždin Civic Museum)

se izvode u opeci, a okviri prozora većim dijelom u žbuci, premda ima i kamena. Početak tog zahvata možemo označiti klesarskim grafitom na kamenom stupiću terase 1905. godine (**sl. 12 a, b**), a dovršetak postavljanjem grba obitelji Bombelles s godinom 1910. na tornju istočnoga pročelja (**sl. 13**). Tom prigodom pročelja su ožbukana grubom zrnatom žbukom (i bojena smeđom bojom) koja se vidi na fotografijama poslije 1910. godine, a prisutna je i danas (**sl. 14**).

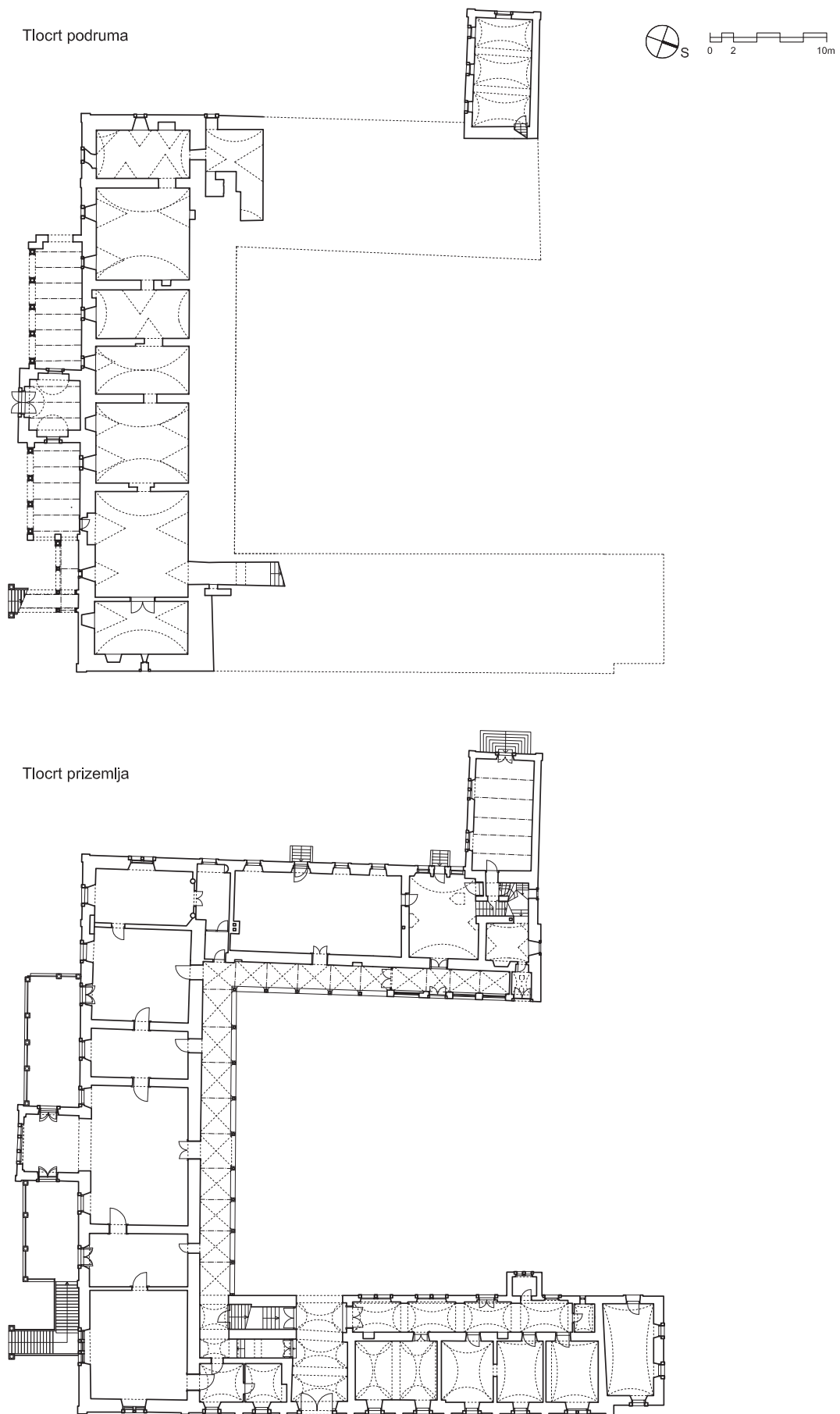
Sudbina dvorca u 20. stoljeću

Nakon smrti Marka Bombellesa ml. 1912. godine, Opeku je naslijedio sin Josip Bombelles (1894.–1942.).⁴⁶ U njegovu se vremenu nekoć veliki posjed Opeka počeo postupno smanjivati jer je započeta agrarna reforma (1919.), pa su brojne šume i vinogradi vlastelinstva dani u zakup.⁴⁷ Između dva svjetska rata vjerojatno je bilo manjih adaptacija u dvorcu radi stanovanja i funkcioniranja gospodarstva.⁴⁸ Nakon Drugog svjetskog rata dvorac je nacionaliziran. Pedesetih je godina prenamijenjen za rezidenciju Josipa Broza Tita, odnosno njegov smještaj prilikom boravka

u lovištima Zelendvor. U tu svrhu izrađene su detaljne skice dvorca⁴⁹ te arhitektonski nacrti koje je financirao Narodni odbor općine Varaždin.⁵⁰ Izvedena je manja adaptacija dvorca u tu svrhu, no Josip Broz Tito boravio je ondje samo nekoliko puta.⁵¹ Nakon toga je u dvorcu smještena škola.

Godine 1970. Republički zavod za zaštitu spomenika bilježi zapušteno stanje dvorca. Ističe stabilne konstruktivne zidove, ali oštećen krov, manjak crijepa i dotrajalost šindre. Spominje se da se u jednom dijelu urušila stropna konstrukcija te da zbog izloženosti oborinama propadaju podovi te drvene oplata u unutrašnjosti. Iznosi se također da su sačuvani drveni grednjaci u južnom (tj. istočnom, op. a.) krilu, kao i nešto namještaja i nekoliko peći iz 19. stoljeća.⁵² Zapušteni je dvorac tih godina zabilježen i na filmu.⁵³

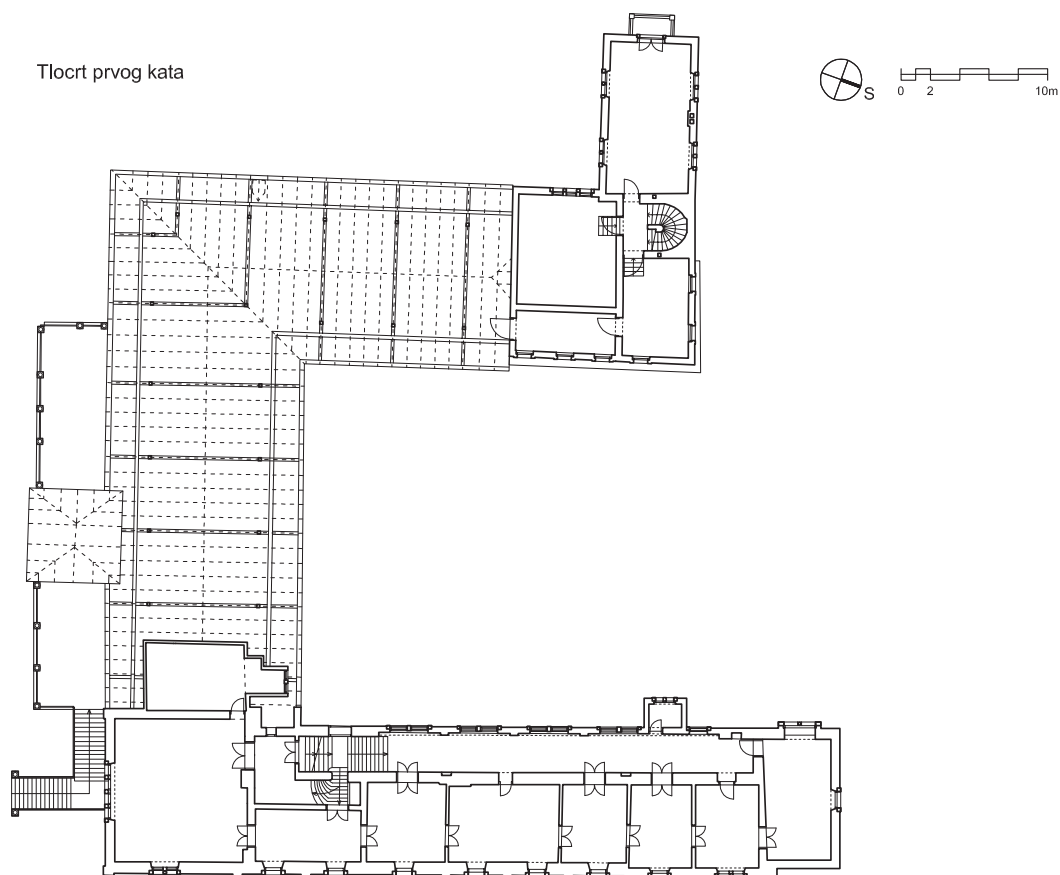
No još potkraj šezdesetih godina 20. stoljeća pokrenuta je inicijativa o smještaju građe Historijskog arhiva Varaždin u dvorcu Opeka, pa je angažiran Restauratorski zavod Hrvatske, koji je 1969. izradio idejne skice obnove, ali do obnove tada nije došlo. Osamdesetih je godina planirano

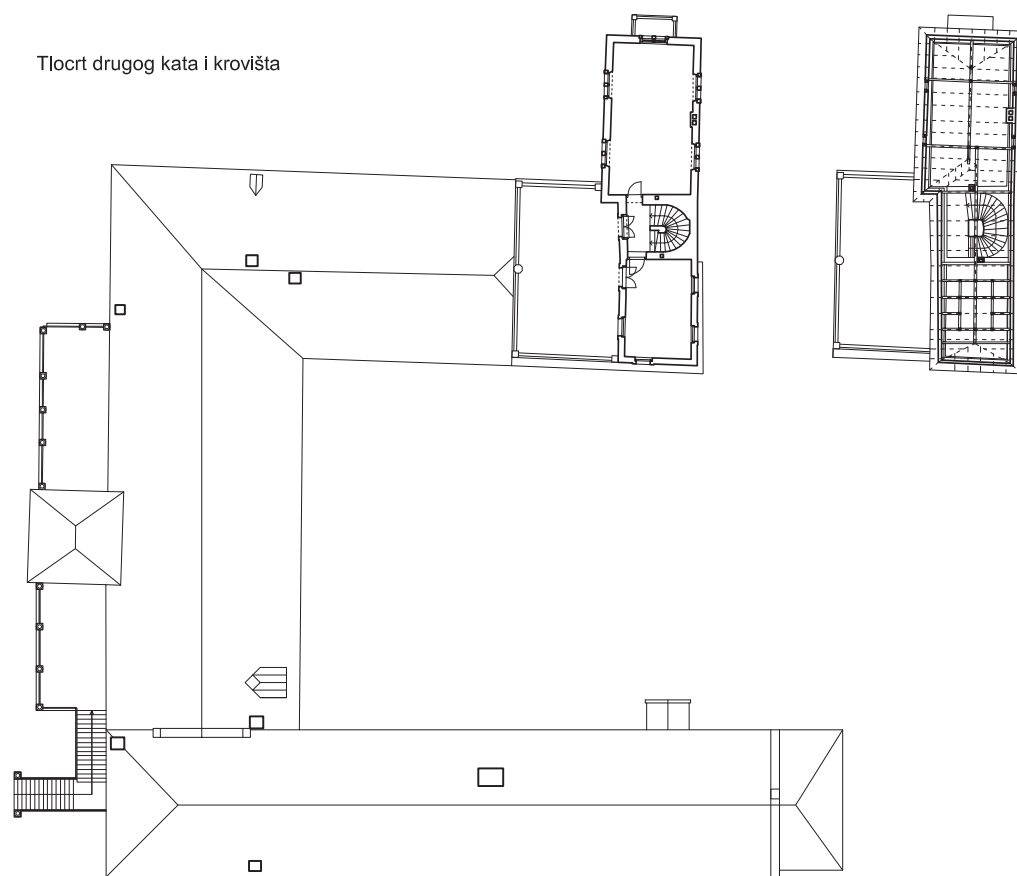
15. a,b. Tlocrt podruma, prizemlja, prvog i drugog kata te krovišta, prijedlog prezentacije (dokumentacija HRZ-a, izradili P. Puhmajer, M. Bogadi)

Floor plans of the castle, presentation proposal (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by P. Puhmajer, M. Bogadi)

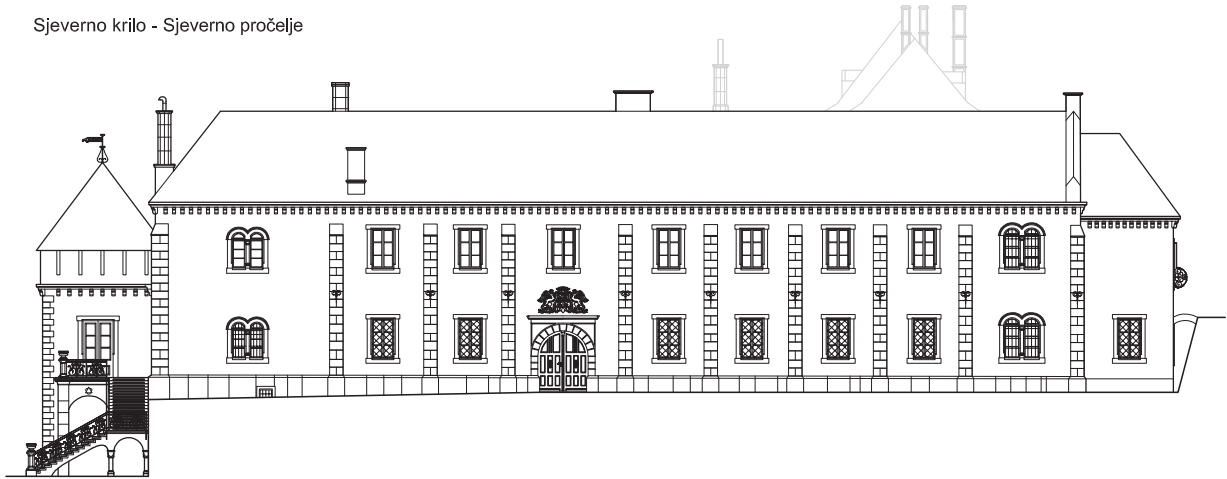
Tlocrt prvog kata

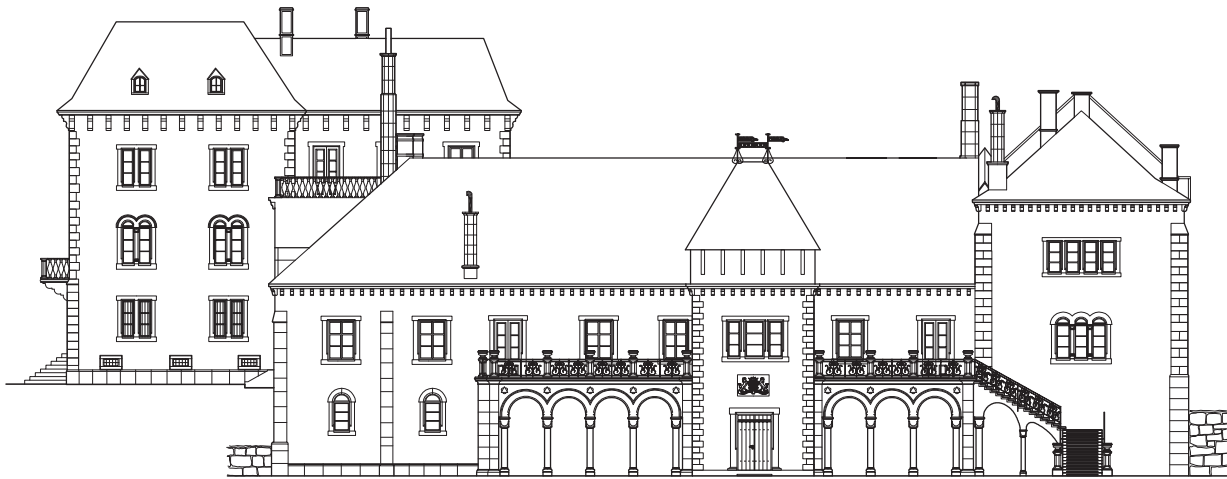
Tlocrt drugog kata i krovšta

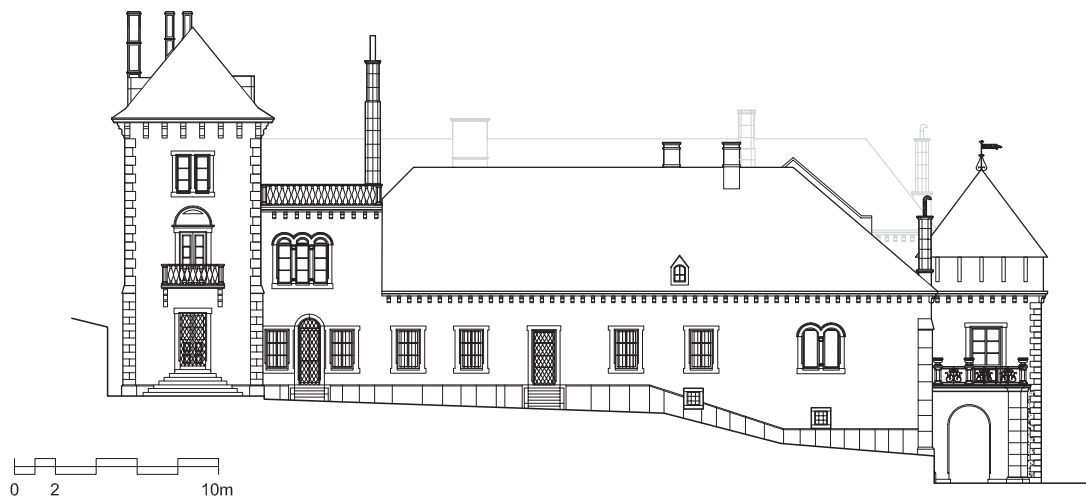
Sjeverno krilo - Sjeverno pročelje

Istočno krilo - Istočno pročelje

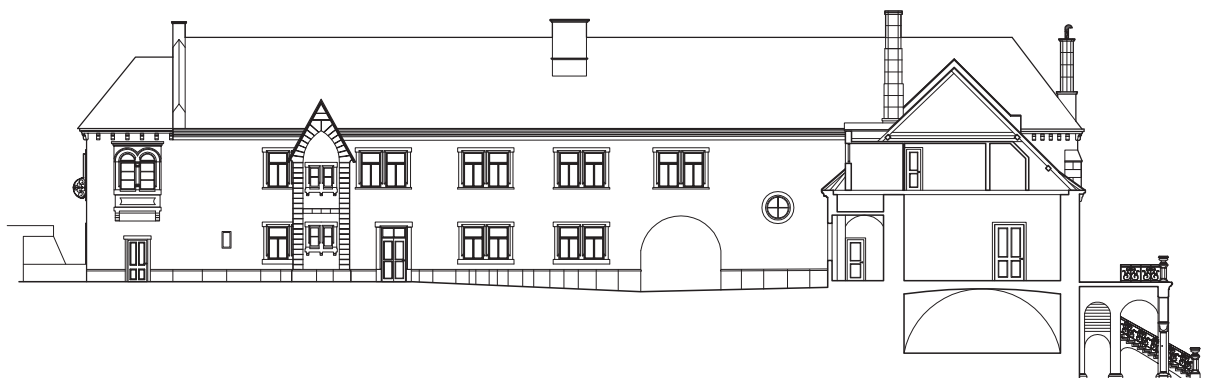

Južno krilo - Južno pročelje

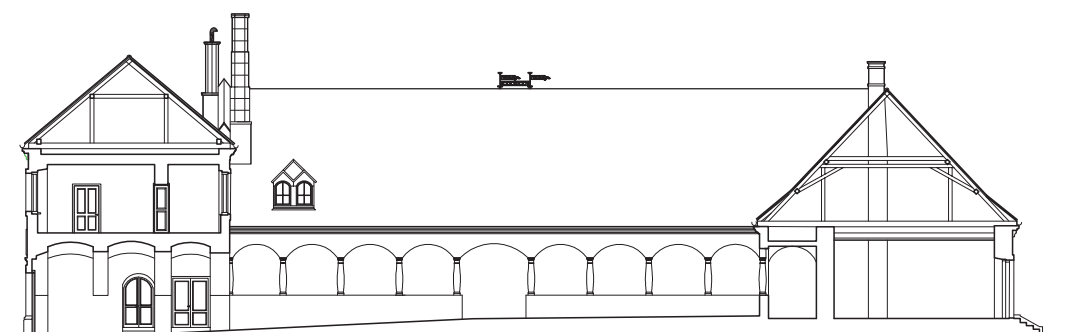

16 a, b. Pročelja dvorca, prijedlog prezentacije (dokumentacija HRZ-a, izradili P. Puhmajer, M. Bogadi, A. Krluk)
 Façades of the castle, presentation proposal (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by P. Puhmajer, M. Bogadi, A. Krluk)

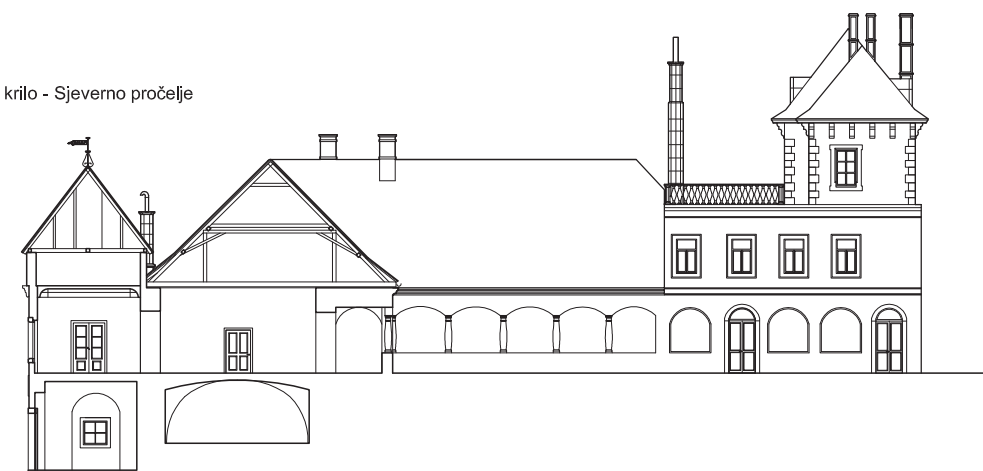
Sjeverno krilo - Južno pročelje

Istočno krilo - Zapadno pročelje

Južno krilo - Sjeverno pročelje

0 2 10m

17. 3D vizualizacija dvorca (dokumentacija HRZ-a, izradili V. Klemens, M. Bogadi)

Perspective view of the castle (Croatian Conservation Institute documentation, drawing by V. Klemens, M. Bogadi)

novo uređenje za potrebe ustanove *Arboretum Opeka* iz Vinice. Prva sredstva za obnovu osigurana su 1987. godine, a radove je izvodila tvrtka GK Zagorje. Restauratorski zavod Hrvatske angažiran je 1989. godine za demontažu stolarije: stropova, zidnih oplata te prozora i vrata.⁵⁴ Poduzeće GK Zagorje izvelo je radove na demontaži krovšta iznad istočnog i južnog krila, a nakon toga su izostala daljnja financijska sredstva te je dvorac počeo ubrzano propadati. Nastupilo je višegodišnje učestalo devastiranje dvorca od strane lokalne mladeži, provale, razbijanje i palež, koji se nastavljaju do današnjih dana.

GRAĐEVINSKI SLOJEVI I PITANJE KONZERVATORSKE PREZENTACIJE

Građevinska slojevitost više od tristo godina starog plemićkog dvorca na tlu kontinentalne Hrvatske nije osobita rijetkost. Na dvorcu Opeka ostavile su traga tri velike ugledne plemićke obitelji: Keglević, Drašković i Bombelles. Zadatak konzervatorskih istraživanja bio je utvrditi koji bi dijelovi mogli pripadati kojem razdoblju i vlasniku dvorca, u svrhu adekvatne valorizacije njegove arhitekture i izrade smjernica za obnovu.

Od ranijih faza gradnje dvorca 17. i 18. stoljeća sačuvane su tek građevinske strukture, ali vrlo rijetko i oblikovni elementi, pa se ne može govoriti o cjelovitom prezentiranju neke od tih faza. Najsačuvaniji i najvidljiviji slojevi nastali su u nizu zahvata tijekom 19. stoljeća, koji su, međutim, tek načelno razlučeni, dok bi preciznije utvrđivanje porije-

kla pojedinih zidova i otvora bilo moguće tek uz detaljnu projektnu dokumentaciju koja do danas nije pronađena. U svakom slučaju, kontinuirani zahvati koji su s manjim prekidima trajali tijekom druge polovice 19. stoljeća, kao da su rezultat jedinstvenog projektnog zadatka koji se s vremenom doradivao i dopunjavao. Naime, svakom dogradnjom zadržani su i iznova ponovljeni stilsko-oblikovni elementi uspostavljeni u prvom zahvatu šezdesetih godina 19. stoljeća. Tako se u navedenim slojevima 19. stoljeća niti jedan ne može izdvojiti kao važniji ili posebno vrijedan, već se svi razmatraju kao ista građevna faza, a kao takvi su ujedno bili i usmjerenje za konzervatorsku prezentaciju dvorca. (sl. 15 a, b, 16 a, b i 17)

Dijelom ruševni dvorac, danas je svojevrsan konzervatorski i projektantski izazov, s obzirom na mogućnosti obnove i interveniranja u povijesni objekt koji nije u cijelosti sačuvan. Prve statičke analize konstrukcije pokazale su da urušeno istočno krilo i dio južnog krila neće biti moguće konzervirati, pa je tako jedina opcija faksimilna rekonstrukcija tih dijelova dvorca u istim oblicima i s ponovnom ugradnjom izvorne arhitektonske plastike. Važno je, međutim, istaknuti da je sačuvana arhitektonska dokumentacija iz pedesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća, te će u velikoj mjeri biti moguće rekonstruirati nedostajuće dijelove. Velik je problem i to što danas postoje samo neki dekorativni drveni stropovi, i to u dijelovima, koji su do prije dvadesetak godina bili cjeloviti i dobro očuvani.

To otvara širu dvojbu o rekonstrukciji nedostajućih elemenata prema fotografijama, odnosno o razmjerima te rekonstrukcije kad je u pitanju interijer dvorca. Prezentiranje posljednjeg “živog” sloja na građevini,⁵⁵ koje je uzeto kao osnovna smjernica obnove, podrazumijevalo bi rekonstrukciju svih stropova, izradu novih zidnih oplata, tapeta, parketnog popločenja i drugih elemenata unutarnjeg uređenja, sve prema fotografijama, što se iz današnje situacije čini kao doista opsežan i skup pothvat, to više što dvorac nema konačno definiranu buduću namjenu. Unatoč svemu, konzervatorska etika nalaže oču-

vanje postojećih elemenata u najvećoj mogućoj mjeri, a jednako tako i rekonstrukciju svih sačuvanih elemenata s visokim stupnjem pouzdanosti, no brojni će se detalji morati tek naknadno definirati arhitektonskim projektima. Obnova dvorca Opeka nužno se mora sagledati kao dugotrajan proces, tijekom kojega se dobiveni podaci analiziraju i interpretiraju te uvijek iznova preispituju u skladu s novim saznanjima, da bi se naposljetku došlo do optimalnog rješenja za svaki aspekt obnove. Spoznavanje građevinskih slojeva bilo je prvi korak u tom procesu. ■

Bilješke

- 1 Istraživanja su opisana u elaboratu: PETAR PUHMAJER, Marčan. Dvorac Opeka. Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2011. Voditelj programa i koordinator istraživanja je Petar Puhmajer, a u istraživanjima su sudjelovali: Anđelko Pedišić, Anja Bendeković, Marina Fernežir i Tihomir Razum. Grafička obrada nacrtu bila je povjerena Marku Bogadiju i Antonu Krluku, a njome je bila obuhvaćena i prijašnja grafička dokumentacija RZH-a iz 1989. koju su izradili Blanda Matica, Alma Orčić, Sanja Relić i Zdravko Ajduković. Izrađena je također 3D vizualizacija vanjštine dvorca (Vedran Klemens, Marko Bogadi) te interijera glavnog salona (Ivor Makarić). Laboratorijska ispitivanja materijala proveli su Mirjana Jelinčić, Domagoj Mudronja i Darko Tibljaš, a u istraživanja je uključena i konzultantica za povijesni tekstil Sandra Lucić Vujičić.
- 2 STJEPAN BELOŠEVIĆ, Županija Varaždinska i slobodni kraljevski grad Varaždin, Zagreb, 1926., 108. ĐURO SZABO, Kroz Hrvatsko zagorje, Zagreb, 1939., 122 i MLADEN OBAD ŠČITAROCI, Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja, Zagreb, 1991., 202.
- 3 EMILIJ LASZOWSKI, Grad Vinica, u: *Prosvjeta*, 14 (1899), 435.
- 4 EMILIJ LASZOWSKI, 1899. (bilj. 3), 436–437. i STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 111.
- 5 IVA MANDUŠIĆ, Ugarski povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy (1538.–1615.) i njegovo djelo *Historiarum De Rebus Ungaricis* u hrvatskoj historiografiji, u: *Croatica Christiana Periodica*, 64 (2009), 37.
- 6 EMILIJ LASZOWSKI, 1899. (bilj. 3), 439 i STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 111.
- 7 EMILIJ LASZOWSKI, 1899. (bilj. 3), 438 i STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 110.
- 8 EMILIJ LASZOWSKI, 1899. (bilj. 3), 435.
- 9 VJEKOSLAV KLAJČ, Acta Keglevichiana. Annorum 1322.–1527., Zagreb, 1917., LXXI.
- 10 VJEKOSLAV KLAJČ, 1917. (bilj. 9), LXXI–LXXII.
- 11 VJEKOSLAV KLAJČ, 1917. (bilj. 9), XIV.

- 12 Budući da je Marija Magdalena Nadasdy umrla 1719., to se moralo dogoditi prije te godine. LADISLAUS EBNER, *Historisch-statistisch-topographische Beschreibung der königliche Freistadt Varasdin*, Varaždin, 1827., 67; MILAN KRUEK, Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković, *Kaj*, 11 (1972.), 86 i BISERKA VLAHOVIĆ, Općina Vinica, Vinica, 1997., 58.
- 13 IVAN KUKULJEVIĆ, Poviest porodice Draškovića Trakošćanskih, Zagreb, 1887., 41. Krčelić kaže da nakon Kazimirove smrti 1765. Vinicu nasljeđuju ženska djeca. BALTAZAR ADAM KRČELIĆ, *Annuae ili historija 1748–1767*, Zagreb, 1952., 498 i 520. Ipak, Opeka je morala pripasti muškom nasljedniku jer je Josipov sin Franjo I. (1750.–1817.) bio pradjed Ferdinandine Drašković, vlasnice dvorca u 19. stoljeću, udane za grofa Bombellesa. IVAN KUKULJEVIĆ, 1887. (bilj. 13), 42, 53.
- 14 LJERKA PERČI, Knjižnica plemićke obitelji Bombelles kao vrelo za istraživanje vrtne umjetnosti okolice Varaždina, u: *Informatica museologica*, 3–4 (2004.), 46.
- 15 Ljerka Perči iznosi tezu da se dvorac Opeka u tom razdoblju naziva *Viridis curia* te da se u rukopisnoj knjizi obitelji Bombelles (nekad u posjedu Draškovića) spominje da je dvorac sazidan oko pet godina prije: (*Ante annos circiter quinque erecta...*). LJERKA PERČI, 2004. (bilj. 14), 46–47. No *Viridis curia* je latinski naziv za Zelendvor. Nadalje, u istoj se rukopisnoj knjizi dalje u tekstu opisuje i dvorac Marčan, “Castellum Marchan”. Gradski muzej Varaždin (dalje: GmV), Kulturno-povijesni odjel (dalje: KPO), Knjižnica obitelji Bombelles, knjiga B3333, 1049 i 1069–1070. Tako se podatak o gradnji pet godina prije 1766. ipak odnosi na kuriju Zelendvor, a ne dvorac Opeku. Dva su zdanja u to doba činila jedno vlastelinstvo, a Zelendvor je bio glavna njegova zgrada. Također je u istom tekstu indikativno razlikovanje Zelendvora kao kurije (“curia”) i Marčana, odnosno Opeke kao dvorca (“castellum”).
- 16 Po svemu sudeći, riječ je o vitrajima. Stakla su bila razlomljena.
- 17 Riječ „stakatura“ asocira na „štukaturu“ pa se čini da bi mogla biti riječ o teraco podu. Međutim, kako je u

pitanju drveni pod, to je možda izraz za entarzirani ili „na mustru“ slagan parket.

18 *Castellum muratum Marchan dictum in aliqua sui parte inferiori imbricibus in superiori vero majori parte scandulaces iam nunc attrito tecto provisum, in parte vero septemtrionali vix non ex integro perpluum tectum scandulaceum adinvenitur, habens in superiori condignatione ab occidente capellam in qua ex ambitu porta duplex cum clausura serarii laboris in hac de praesenti nihil adinventum est praeter fenestram unam, absque vitris, valvis tantum modo provisam. In eadem superiori condignatione penes capellam palatium sub fornice, quod quatuor fenestris illuminatur, in quibus de praesenti quator tabulae vitreae confractae, fornax viridis antiqua cumque bona, ex quo palatio in sequens parvum cubiculum porta cum sua clausura, ex hoc vero cubiculo quod una saltem fenestra illuminatur. In ambitu porta cum sua clausura in hoc cubiculo patet accessus ad pavimentum, ex hoc cubiculo porta ad sequens item cubiculum contiguum in quo fornax viridis antiqua utcunque durabilis illuminatur a meridie fenestris duabus penes hoc item cubiculum majus viridi fornace provisum, et quator bonis fenestris illuminatur, pavimento ligneo, vulgo Stakatura dictum provisum ex quo porta ad alia bina cubacula, itidem pavimento ligneo provisum, ab oriente jacentia eque fornace unica viridi durabili ad huc proviso, quae duo cubacula tribus fenestris illuminantur, penes quod ultimum cubiculum camerula supra gradus una adinvenitur. In inferiori tractu: 1. culina ante gradus camino et foco bono proviso, 2. penes hanc culinam cubiculum famulitii, in quo fenestra una cratibus ferries provisum, et fornace, cui advicinatur camerulae duae, singilative fenestra una illuminatae ferreis cratibus proviso, 3. A meridie cellarium capiens vasa circiter 12 in quo fossa pro conservandis caulibus et rappis, e regione cujus cubiculum fenestra una absque vitris illuminatum, miserima vero porta provisum, cui advicinatur contiguum cubiculum fenestris tribus illuminatum, quod castellum ubique fornice provisum est.* GMV, KPO, Knjižnica Bombelles, knj. B3333, 1069–1071. Na tumačenju izvornika teksta zahvaljujem latinistu Janu Šipošu.

19 Podrum nije nužno morao biti u podrumskoj etaži, nego u prizemlju. Termin „cellarium“ prije svega je označavao funkciju prostorije, a ne položaj kao danas.

20 LJERKA PERČI, 2004. (bilj. 14), 47 s pozivom na GMV, KPV, Knjižnica Bombelles, knj. B3333, P rod. 20. Perči kaže da se vlastelinsko „dobro Viridis Curiae (dakle, Zelendvor, op. a.) navodi kao Curia seu Castellum u kojoj je dvorana (Pallatio) i deset prostranih soba za boravak gospode“. Taj opis vjerojatno se odnosi na dvorac Opeku jer teško da bi stambena zgrada s čak deset prostranih soba za stanovanje gospode, bila kurija prizemnica u Zelendvoru. U Opeki je tada svakako moglo biti deset velikih soba, pet u prizemlju istočnog krila i isto toliko na katu sjevernog krila.

21 LJERKA PERČI, 2004. (bilj. 14), 47.

22 Opis iz 1766. govori da su posvuda u dvorcu svodovi: ...*castellum ubique fornice provisum est.* GMV, KPO, Knjižnica Bombelles, knj. B3333, 1071.

23 IVANA HORBEC, IVANA JUKIĆ, MIRKO VALENTIĆ, Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeća: Varaždinska županija, Zagreb, 2005., 130. Toponim Opeka javlja se tek u 18. stoljeću. Belošević kaže da se ondje svojedobno nalazila ciglana, pa je narod to imanje prozvao Opekom. STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 108. Ciglana je, prema tome, ondje mogla postojati u 18. stoljeću.

24 GMV, KPO, knjižnica Bombelles, knjiga B3333, 1211–1232. i LJERKA PERČI, 2004. (bilj. 14), 47. U salonu dvorca spominju se i glazbeni instrumenti, a velik broj stolica svjedoči o činjenici da je salon služio i za manje koncerte. LJERKA PERČI, Glazbeni instrumenti u posjedu obitelji Drašković na početku 19. stoljeća, u: *Arti Musices – Hrvatski muzikološki zbornik*, 1–2 (2003), 169–186, 174.

25 *Curia antiqua murata ad tres alas structa in parte septemtrionali ad unum tractum elevata sub tecto stramineo antiquo malo, tantum in parte meridionali in aream pendens tecti medietas novis molibus seandulis tecta in qua ex parte orientali 4 cubacula et palatium, ex quibus duo solum minora cubacula inhabitabilia, ex parte meridionali culina, archivum et dispensa, ex occidentali murus altus aream claudens, ex septemtrionali porta eurulis, et supra hanc spani habitatio; in inferiori veru tracto duae camerae pro caulibus et rappis, nec non carceres, totum in statu neglecto, porter cellarium magnum sub ala curiae orientali et meridionali protensum, sub fornice in statu bono.* Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), fond obitelji Bombelles, kut. 6, fasc. 3, *Conscriptio bonorum Opeka*, str. 2. Prijevod s latinskog: dr. sc. Šime Demo.

26 Katastarska karta objavljena je u: MLADEN OBAD ŠČITAROCI, 1991. (bilj. 2), 204, sl. 370.

27 Na frontalnoj plohi nekadašnjeg rizalita nađena je i žbuka s naličjem. PETAR PUHMAJER, 2011. (bilj. 1), 284–286, 355.

28 Rijedak je slučaj da volumenski istaknut rizalit (za razliku od plitkog rizalita formiranog u žbuci) obuhvaća jednu ili eventualno dvije prozorske osi. Središnji rizalit uobičajeno se javlja u širini barem triju osi, što zbog kolnog ulaza s vežom u prizemlju, što zbog centriranog smještaja velikog salona na katu. No s obzirom na to da tu izostaje veža na istočnom krilu, namjera uspostave rizalita bila je istaknuti središnju os salona.

29 PETAR PUHMAJER, Barokne palače u Varaždinu, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 97, 105.

30 STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 108.

31 MLADEN OBAD ŠČITAROCI, 1991. (bilj. 2), 202.

32 IVAN BOJNIČIĆ, Der Adel von Kroatien und Slavonien, Nürnberg, 1899, 19, ADOLF WISSERT, Familles françaises en Croatie. I. Les Bombelles, u: *Annales de l'Institut français de Zagreb*, 5/6, god. 2 (1938), 279. DAVOR MARTIĆ, Bombelles. Grofovska lovišta Varaždinske županije, I. i II. dio, Split, 2005., 44–49.

- 33 Kći Klotilda udala se za grofa Aladara Jankovića, a Sofija za grofa Ferdinanda Brandisa. STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 108.
- 34 MIRJANA GROSS, O položaju plemstva u strukturi elite u sjevernoj Hrvatskoj potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, u: *Historijski zbornik*, 31–32, 1978/79., 143.
- 35 ADOLF WISSELT, 1938. (bilj. 32), 284. Spomenimo da je Marko Bombelles st. u Opeki držao znamenitu obiteljsku knjižnicu. Onamo je prenio knjige svoje obitelji, preuzevši i dio knjiga iz nekadašnje knjižnice Draškovića. Knjižnicu je činilo oko 3000 svezaka nastalih od 16. do 20. stoljeća. LJERKA PERČI, Knjižnica obitelji Bombelles, u: *Stvaralački potencijali u funkciji društveno-ekonomskog i kulturnog razvoja sjeverozapadne Hrvatske* (ur. Andre Mohorovičić i Vladimir Stipetić), Zagreb-Varaždin, 2002., 426–428.
- 36 Također su u to vrijeme možda postavljene i kamene spolije u zidovima veže. O spolijama ukratko piše ĐURO SZABO, 1939. (bilj. 2), 122. Nedavno je znanstveno obrađena jedna od spolija, točnije antička stela s latinskim imenom Makedon (CIL III 4205), koja je prije nekoliko godina izvađena iz zida veže te pohranjena u Gradskom muzeju Varaždin. Arheologinja Branka Migotti razmatra porijeklo te stele, koje vezuje uz mađarski grad Vép, na području rimske Savarije, a u novom vijeku uz vlasništvo obitelji Zrinski. Migotti pretpostavlja da su stelu od Zrinskih preuzeli Draškovići koji su je ugradili u dvorac Opeku u 19. stoljeću. Stela je, prema nekim podacima, već 1888. uzidana u dvorcu. Usp. BRANKA MIGOTTI, Dvije rimske stele iz Savarije (CIL III 4201, 4205) s područja Vinice kod Varaždina, u: *Arheologija varaždinskog kraja i srednjeg Podravlja. Znanstveni skup*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 28, 2012., 141–161. No zasad nema zapisa o radovima na dvorcu u prvoj polovici 19. stoljeća, kada su vlasnici Draškovići, dok cijelu drugu polovicu stoljeća dvorac drže Bombellesi, kada se poduzimaju i najveće obnove. Tako se uz terakotni grb na portalu te druge spolije u veži, različitog porijekla, ugradnja vjerojatno može datirati u vrijeme prve Bombellesove obnove dvorca.
- 37 IVAN SRŠA, Dvor Trakošćan u 19. stoljeću. Prilozi za povijest graditeljskih obnova i opremanja interijera, u: *Kaj*, 4–5, 2003., 94.
- 38 Natpis na ploči glasi: DRASKOVICHORUM AVITAM HANC AEDEM TERTIUM IN LUSTRUM ALIENATAM AVORUM PROPRIETATE PROGENIEI RURSUS REVINDICAVIT. CTIS FRANCISCI DRASKOVICH VIDUA COMITISSA CLOTILDA DRASKOVICH NATA BARONISSA KULMER. MDCCCLXXX. Usp. MLADEN OBAD ŠČITAROCI, 1991. (bilj. 2), 112.
- 39 HDA, fond Bombelles, kut. 6, fasc. IIC. Na tumačenju njemačkog teksta navedenih računa zahvaljujem dr. sc. Sanji Lazanin.
- 40 HDA, fond Bombelles, kut. 6, fasc. IIC.
- 41 PETAR PUHMAJER, 2011. (bilj. 1), 162, 344–345.
- 42 PETAR PUHMAJER, 2011. (bilj. 1), 162.
- 43 BARTOL ZMAJIĆ, TATJANA RADAUŠ, Bombelles, u: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2 (Bj-C), Zagreb, 1989, 122.
- 44 BARTOL ZMAJIĆ, TATJANA RADAUŠ, 1989. (bilj. 43), 122. Marko ml. ženio se dvaput, najprije groficom Marijom Salm-Reiferschied-Raitz, s kojom je imao sina Josipa, a potom groficom Marijom Mitrovsky von Mitrowicz, s kojom je imao kćer Ferdinandinu. STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 108.
- 45 PETAR PUHMAJER, 2011. (bilj. 1), 386.
- 46 BARTOL ZMAJIĆ, TATJANA RADAUŠ, 1989. (bilj. 43), 122–123.
- 47 STJEPAN BELOŠEVIĆ, 1926. (bilj. 2), 110.
- 48 Također je funkcioniralo obližnje lovište Zelendvor, koje je 1925. godine posjetio kralj Aleksandar Karađorđević sa suprugom Marijom, s kojima je Bombelles prijateljevao. DAVOR MARTIĆ, 2005. (bilj. 32), 55.
- 49 Detaljne izmjere i skice dvorca radio je arhitekt Branko Fučić. Danas se nalaze u posjedu njegove obitelji.
- 50 Državni arhiv u Varaždinu, fond Narodni odbor općine Varaždin, 38, 11, 1954.–58., dvorac Opeka.
- 51 Josip Bombelles ml. izjavio je 2004. da je iz nekog zagrebačkog muzeja donesen „barokni“ namještaj kako bi se prostorije dvorca uredile za Josipa Broza Tita. DAVOR MARTIĆ, 2005. (bilj. 32), 18.
- 52 ANĐELA HORVAT, ŠTEFICA HABUNEK MORAVAC, NADA ALEKSIĆ, Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske – stanje i mogućnosti njihova uključenja u suvremeni život, elaborat, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb 1970., 74.
- 53 Dvorac je sedamdesetih godina poslužio kao lokacija za snimanje filma *Vizi privati, pubbliche virtù*, mađarskog redatelja Miklósa Jancsóa, koji je prikazan 1976. godine. Vidi <http://www.imdb.com/title/tt0073869/> (20. prosinca 2011)
- 54 Provedena su svojevrsna konzervatorska istraživanja, koja su obuhvatila fotodokumentiranje te arhitektonsko mjerenje stolarije, oplata i stropova u istočnom krilu dvorca. Istodobno se pristupilo izvođenju radova na demontaži stolarskih elemenata, cijelih i urušenih stropova, drvene lamperije, stolarije prozora i vrata, dijelova kamina, skidanju uzoraka parketa, uzimanju odljeva štukature i demontaži porculanskih kada. Za demontažu stolarskih elemenata u salonima izrađen je detaljni plan s nacrtima i numeracijom elemenata. Elementi su pohranjeni u prostorije sjevernog krila pod ključem. Primopredaja radova obavljena je u srpnju 1989. godine. Arhiv Hrvatskog restauratorskog zavoda, Ilica 44/1, dosje 119, Vinica – dvorac Opeka i BLANDA MATICA, ALMA ORČIĆ, Dokumentacija plana montaže restauratorskih elemenata u dvorcu Opeka – Vinica, Restauratorski zavod Hrvatske, Zagreb, lipanj 1989.
- 55 Prezentiranje posljednjeg „živog“ sloja podrazumijeva načelo čitkosti jedne faze u prezentaciji, ali se ipak poštuje zatečeno stanje koje nosi elemente slojevitosti. Prema: IVO MAROEVIĆ, Sadašnjost baštine, Zagreb, 1986., 78–79.

Summary

Petar Puhmajer

THE CONSTRUCTION DEVELOPMENT OF OPEKA CASTLE IN MARČAN (VINICA)

The recent conservation investigations of the stratified structures of Opeka Castle in Vinica have confirmed that the construction of now dilapidated castle has been carried out in stages. The first stage is dated to the year 1674, based on the inscription on the main portal from the period of count Nikola Keglević, to which period belongs most of the building's masonry. From the second half of the 18th century until the mid-19th century, the castle was owned by the Drašković family, which undertook the construction of sail vaults, annex to the south wing, and a projecting block on the east façade. During the second half of the 19th century, the ownership went to the Bombelles family, during which time the castle underwent a radical restoration in the style of historicism. The years-

long construction works lasted with some intermissions until the beginning of the 20th century, and consisted of significant changes and additions to the structure, as well as a new façade design in medieval revival styles. The results of the conservation investigations have yielded a set of guidelines for the presentation of the castle, which is based on preserving its many historic layers. Due to the condition of the demolished east and south wings, it will be necessary to perform a considerable reconstruction.

KEYWORDS: *Vinica, Marčan, Opeka Castle, architecture, 17th century, 19th century, Keglević, Drašković, Bombelles, conservation investigation, architectural development*